

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

15. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область/ Редакція тому: Л.М.Спірідонова (голова), В.П.Лациба, С.С.Нешик та ін. – Упорядники: В.П.Лациба (керівник), В.І.Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, І.Г.Паламар, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 4. – Вінниця: ФОП «Каштелянов О.І.», 2012. – 776 с.
16. Купчишин М., Мичак А. Шаргородщина: сторінки історії / Купчишин М., Мичак А. – Київ, 2002. – 320 с.
17. Запис автора 9 липня 2011 року від Свистун (дів. Черевата) Галини Станіславівни 1938 р. н., уродженки села Юліямпіль Шаргородського району Вінницької області, жительки м. Хмільник Вінницької області.
18. Тетяна Пірус. Справи сільські...: репресії 30-х рр. у селі Рахни-Лісові Шаргородського району // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область./Обл. ред. колегія: : І.Д.Івасюк(голова), В.П.Лациба, Н.П.Солейкота ін. – Упорядники: В.П. Лациба (керівник), В.І. Білоконь, К.Д.Бухін, В.Ю.Васильєв, В.В.Вижга, М.В. Вижга, К.В.Завальнюк, С.Л.Калитко, П.М.Кравченко, І.П.Мельничук, І.Г.Паламар, В.І.Петренко, Р.Ю.Подкур, О.К.Струкевич. – Кн. 5. – Київ: Центр ДЗК, 2015. – 640 с.

Інна Ніколіна, Володимир Очеретяний **Становище польської загальноосвітньої школи на початку 1930-х рр.**

Мета даної статті полягає у тому, щоб, спираючись на доробок попередників, джерельну базу дослідити вплив етнопольської політики партії більшовиків та українського радянського уряду на функціонування польської загальноосвітньої школи на початку 30-х рр. ХХ ст.

Серед історіографічних надбань з даної проблеми слід відзначити праці Даниленко В.М.[1], Яремчука В.Д.[2], Чирка Б.В.[3].

Згідно з даними Всесоюзного шкільного перепису (15 грудня 1927 р.), з обстежених 17092 шкіл першого концентру польськими були 300 шкіл. [2, с. 13-14]. Одночасно збільшилася в 1927 р. порівняно з 1926 р., кількість учнів у них з 5600 до 18670. При цьому зріст спостерігався як в першому, так і другому концентрах [4, с. 31-33].

За п'ятирічним планом розвитку освіти в УСРР у 1926-1930 рр. передбачалось створити таку кількість шкіл, щоб забезпечити 100% охоплення дітей шкільного віку початковою освітою. Згідно з планом потрібно було відкрити 33 семирічних шкіл для поляків [5, с. 73]. На прикладі польської національності прослідкуємо нереальність поставленої мети. Так, в доповіді Президії Раднацмену ЦВК СРСР IV-го скликання по вирішенню цього питання в УСРР зазначалося, що у 1924-25 н. р. в Україні функціонувало 255 польських шкіл (з них 12 семирічок) [6, с. 109]. У 1925-26 рр. польських шкіл першого концентру з чотирирічним курсом навчання діяло 175, шкіл другого концентру з семирічним курсом навчання нараховувалося 17 [7, с. 24; 8, с. 11]. У 1929-30 н.р., відповідно, 354 і 27 [7, с. 24]. Тобто ще однією значною вадою польської мережі трудшкіл була недостатня кількість семирічок.

У 1929-30 н. р. мережа шкіл для національних меншин розширилася, що знайшло свій відбиток у функціонуванні 381 – польських шкіл [2, с. 17]. На початку 1930-31 н. р. в польських школах перебувало 42,4% дітей польської національності [3, с. 67].

У 1932-33 н. р. спостерігалася нестача мережі польських національних шкіл, особливо другого концентру. Так, позитивно оцінюючи показники збільшення кількості учнів, не можна не відмітити загострення проблеми навчання дітей рідною мовою в школах II концентру. Суть її полягала в тому, що на початку 30-х рр. ХХ ст. діти національних меншин шкільного віку були забезпечені більш-менш лише початковою школою. Щодо розширення мережі шкіл II концентру, то існувала на той час загальнопоширена думка про те, що потрібно перш за все ліквідувати неписьменність на рідній мові. Тому II концентр, за цією теорією, на той час був не потрібний дітям неукраїнського походження. Як вихід з даної проблеми було подальше навчання дітей у школах з українською викладавкою мовою.

Наприклад, 4-річних польських шкіл було 339, а 7-річних лише 85, функціонувала лише одна 10-річка [8, с. 55]. Отже, зростання мережі національних шкіл й контингенту учнів у них йшло за рахунок 4-річок.

В 1932 р. Колегія НКО в постанові «Про виконання резолюції ЦК К(б)У в справі культослужбовування нацменшостей від 31 серпня 1931 р.» констатувала, що в царині

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

національно-культурного будівництва серед нацменшостей УСРР їх рідною мовою були значні досягнення: «проведено ряд заходів щодо політехнізації школи ... Забезпечено охоплення загальним обов'язковим навчанням дітей нацменшостей забезпечено на 98%» [9, с. 5].

Таким чином, розв'язання національного питання в Україні набуло широкого резонансу в суспільному житті, сприяло забезпеченню рівності всіх національностей, вільного розвитку їхніх мов і культур. Однак в наступні роки, в міру утвердження в СРСР тоталітарно-репресивного режиму, державна політика щодо національних меншин різко змінюється. Однією з головних причин було ускладнення міжнародної ситуації, погіршення відносин СРСР з Німеччиною та Польщею і відповідне посилення в цих державах антирадянської пропагандистської кампанії, що зумовило, зокрема, особливу упередженість радянських владних структур до німецького та польського населення [10, с. 95]. Так, в резолюції листопадового 1933 р. пленуму ЦК КП(б)У констатовалося ослаблення роботи серед національних меншин, особливо серед польської та німецької національностей, «що призвело до засмічення колгоспів, шкіл, клубів, інститутів та ін. польськими та німецькими фашистськими елементами, що, деякі з них навіть пролізли і до партії» [11, с. 271]. Тому ставилося завдання встановити суворий контроль над національно-культурним життям нацменшостей. Контроль проводився, насамперед, насильницькими, силовими методами. Не враховувалися національні відмінності, використовуввся соціально-класовий підхід.

Проте відмітимо, що на початку 30-х років ХХ ст. увага до освітніх проблем нацменшин продовжувала зростати. Зокрема, розглянувши 1 квітня 1933 р. питання про забезпечення культурних потреб національних меншостей в Україні в справі шкільного навчання, Колегія НКО констатувала, що поруч зі значним кількісним розширенням мережі шкіл, в Україні мали місце певні націоналістичні перекозчення, що полягали у фактично примусовій українізації частини учнів, рідна мова яких не була українською [12, с. 1]. Для запобігання примусу у визначенні мови навчання учнів НКО 22 березня 1933 р. видав директиву про перепис учнів нульової, першої та другої груп загальноосвітніх шкіл міст та селищ з характерним мішаним населенням. Перепис мав виявити та встановити на 1933-34 н. р. таку мережу шкіл, яка забезпечувала б національні потреби [12, с. 2]. Одночасно заборонялась примусова українізація, підтверджувалось право навчатися рідною мовою, вимагалось негайне виправлення допущених перекозчень [12, с. 2].

Як наслідок, протягом 1933 р, за даними В. Затонського, паралельно збільшилася кількість учнів у школах національних меншин: у польських, зокрема, на 28% [13, с. 36-37].

В наступні роки спостерігалось скорочення мережі загальноосвітніх закладів національних меншин. Своєрідним фіналом скорочення стала постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 7 липня 1938 р., ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педінституту та особливих національних відділень і класів у школах, технікумах та вузах УСРР». «Практика насадження національних шкіл, – зазначалося у постанові, – завдала величезну шкоду справі правильного навчання і виховання, відгороджувала дітей від радянського життя, позбавляла їх можливості надалі набувати освіту в технікумах [,] вищих нпавчальних закладах» [13, с. 113]. Складником цього документу був «План реорганізації особливих національних початкових, неповних середніх та середніх шкіл УСРР». Подальше функціонування цих шкіл визнавалося «недоцільним і шкідливим». З огляду на це 888 шкіл, в яких навчалося 94764 учнів переводились на навчання українською або російською мовами. З них 122 школи об'єднувалися з українськими або російськими, решта трансформувалися у російські та українські школи. Зауважимо, що на час прийняття цієї постанови в Україні діяли 18101 шкіл з українською мовою та 1505 шкіл з російською мовою навчання, серед них 1187 національних шкіл, а також частина змішаних. Після цих реорганізацій в Україні залишилось близько 400 національних шкіл, однак культурно-освітніх потреб національних меншостей забезпечити вони не могли [13, с. 108].

Отже, починаючи з 1932-33 рр., в галузі національної політики відбувалися негативні зміни, зумовлені посиленням тоталітарного сталінського режиму, в результаті яких відбувалося поступове згорання роботи по задоволенню культурних інтересів національних меншин.

Джерела та література:

1. Даниленко В.М. Згорання «українізації» й посилення русифікаторських тенденцій у суспільно-культурному житті радянської України в 30-і рр. / В. Даниленко // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. статей / Ін-т історії України НАН України, – К., 1996. – Вип. 2. – С. 96-116; 2. Яремчук В.Д. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

сучасність. / В. Яремчук. – К.: ІСДО, 1993. – 100 с.; 3. Чирко Б.В. Під пресом імперської ідеології: Початок формування національної школи та її денационалізація в умовах тоталітарного режиму (1920–30-і роки) / Б. Чирко // Відродження. – 1993. – №1. – С. 67-69; 4. Авдієнко М.О. Народня освіта на Україні. / М. Авдієнко – Харків: ЦСУ, 1927. – 102 с.; 5. Калакура О.Я., Белашова К.О. Пішаки у політичній грі: До питання національно-територіального районування України в 20-30-х роках / О. Калакура, К. Белашова // Відродження. – 1994. – №7. – С. 72-74.; 6. Діяльність Народнього Комісаріату Освіти УСРР за 1924-1925 рік. – Х.: ДВУ, 1926. – 162 с.; 7. Скрипник М.О. Перебудовними шляхами: Проблеми культурного будівництва національностей України / М. Скрипник // Ком. освіта. – 1931. – №7-8. – С. 16-33.; 8. Барун Р.К. Мережа й контингенти політехнічних шкіл України в 1933-34 навч. р. / р. Барун // Комуніст. освіта. – 1934. – №1. – С. 50-66; 9. Про виконання резолюції ЦК КП(б)У в справі культослужбовування нацменшостей // Бюлетень НКО УСРР. – 1932. – №16. – С. 5; 10. Чирко Б.В. Нацмен? Значить ворог. Проблеми національних меншин в документах партійних і радянських органів України в 20-30-х рр. / Б. Чирко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1995. – №1-2. – С. 95-111; 11. Постишев П.П. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні: Резолюція об'єданого пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У на доповідь тов. С.В. Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 року / П. Постишев // Черв. шлях. – 1933. – №8-9. – С. 261-272; 12. Про забезпечення культурних потреб національних меншостей на Україні в справі шкільного навчання та лікнепу // Бюлетень НКО УСРР. – 1933. – №16. – С. 1-2; 13. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В. Васильчук. – Київ. лінгвіст. ун-т. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с.

Ольга Зубко

Муровано-куриловчанин Федір Сумневич: з Волині на Волинь через Чехословаччину (1917-1929 рр.)

Федір Олександрович Сумневич – голова Української селянської спілки в ЧСР в 1923-1929 роках та асистент кафедри економіки та правознавства Українського вищого (високого) педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі в 1.08.1926 - 31.10.1929 роках – другий із когорти подолян – «увпістів».

Його особова справа, як викладача, дуже лаконічна (всього три аркуші – О. З.): *«Народився у 1885 році у містечку Курилівці Муровані волосного центру Ушицького повіту Подільської губернії (нині – селище міського типу Муровані Курилівці Вінницької області – О. З.). Навчався в духовному училищі села Привороття Ушицького повіту, (нині – село Подільське Кам'янець-Подільського району – О. З.), а згодом в Подільській духовній семінарії в Кам'янці - Подільському. В 1911 році закінчив юридичний факультет Варшавського університету. 1914-1917 роки – воював у чині прапорщика. (На жаль, не вказано, в якій саме частині та на якому саме фронті - О. З.). 20 липня 1917 року призначений повітовим комісаром Рівненської повітової громадської ради. 6 грудня 1917 року – головою Рівненського повіту. На цій посаді перебував до початку грудня 1918 року. 3 грудня 1918 року був призначений губернським комісаром Волині (відповідною постановою Директорії). На посаді губернського комісара Волині перебував до 8 липня 1920 року, коли був переведений у чин армійського прифронтового цивільного комісара при армії УНР. З 31 жовтня 1920 року – начальник Подільської губернії. 20 листопада 1920 року переїхав назад на Волинь. (Це пояснюється тим, що вже 16 листопада 1920 року більшовики захопили Кам'янець-Подільський, унаслідок чого всі українські установи змушені були евакуюватися – О. З.). В Чехословаччині з 1921 року. З 1923 року – голова Української селянської спілки в ЧСР» [1].*

Волинь стала для Сумневича рідною в повному сенсі цього слова саме з 1917 року, коли у Рівному було створено першу повітову «Просвіту». Федір Олександрович увійшов до першої ради цього товариства, підписавши в тому ж 1917 році статут «Просвіти», опрацьований на кількох спільних зібраннях організації. (В середині жовтня 1917 року статут Рівненської «Просвіти» був затверджений окружним судом). Згідно статуту, товариство охоплювало всі сфери культурного, просвітянського життя, шкільну та позашкільну освіту. А за грошової (особистої) допомоги Сумневича та за особисті кошти інших просвітян було закуплено близько 1000 книжок, що започаткувало утворення бібліотеки товариства [2].